

Vilijam Moris

DRUŠTVO BUDUĆNOSTI

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

William Morris
DRUŠTVO BUDUĆNOSTI
1889.

„The Society of the Future“, *Commonweal: The Official Organ of the Socialist League*, Volume 5, No. 168 (169, 170), 30. III 1889.

„Looking Backward“, *Commonweal: The Official Journal of the Socialist League*, Vol. 5, No. 180, 22. VI 1889, str. 194–195.

Preveo i priredio: AG, septembar 2020.

<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

„Zato neću ni pokušavati da svoje vizije upoređujem s vizijama drugih socijalista nego ću prosto izneti svoje i pustiti da ih vi, koji ste i sami vizionari, sami uporedite ili da ih oni među vama koji su više analitički nastrojeni kritikuju bez moje pomoći. Ukratko, izneću vam ono u šta verujem. Voleo bih da vam prenesem šta je to što ja očekujem od društva budućnosti, kao da sam se njemu ponovo rodio; usuđujem se da kažem da će vam neke moje vizije delovati prilično čudno...“

„Još jednom apelujem na odgovarajuće posledice revolucije na osnovu *neasketske jednostavnosti života*... Moj ideal je pre svega nesputan život, a zatim jednostavan i prirodan život. Prvo morate biti slobodni; zatim morate naučiti da uživate u *svim detaljima života*: što će zapravo biti neophodno, jer ako su i drugi ljudi slobodni, onda morate sami obavljati svoje poslove. To je u direktnoj suprotnosti s civilizacijom koja kaže, 'Izbegavaj napor', što možete postići samo ako druge ljude naterate da žive vaš život za vas. A ja kažem, socijalista mora reći, 'prihvati napor i pretvori svoj napor u uživanje': to je nešto u čemu ću uvek videti ključ za srećan život.“

„To je društvo... koje nema predstavu o tome šta znači biti pod nečijom upravom; u kojem se jednakost uslova podrazumeva i u ko-

THE WILLIAM MORRIS SOCIETY
williammorrissociety.org/

WILLIAM MORRIS ARCHIVE
<https://morrisharchive.lib.uiowa.edu/>
<https://morrisharchive.lib.uiowa.edu/exhibits/show/resources/site-map>

THE JOURNAL OF WILLIAM MORRIS STUDIES
www.morrissociety.org/publications/journal.html

WILLIAM MORRIS GALLERY
www.wmgallery.org.uk/

NA KORICAMA:

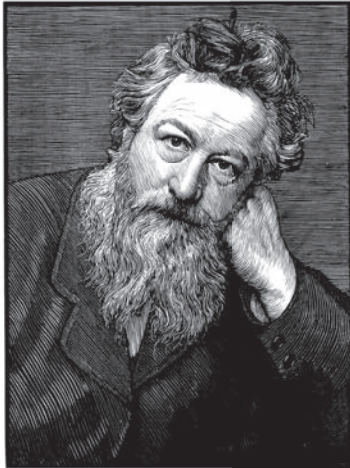
Pogled sa terase u bloku 45, sa kuhinjskom krpom a la Vilijam Moris (ili „čajnim ubrusom“, kako to kažu u prodavnici *William Morris Society*). Originalno, mušta za tapete s granama vrbe, „Willow Bough“, Morris & Co., 1887.

<https://williammorrissociety.org>

Foto AG, avgust 2020.

GLAVNI POVEZANI TEKSTOVI:

**ANSELM JAPE
VILIJAM MORIS I KRITIKA RADA**

MIGEL ABENSUR

VILIJAM MORIS : UTOPIJA I ROMANSA

OSTALI PREVODI:

<http://anarhija-blok45.net>

<https://anarhisticka-biblioteka.net/category/author/william-morris>

jem se nijedan čovek ne nagrađuje za svoj doprinos zajednici tako što mu se dodeljuje moć da je povredi. To je društvo koje svesno želi da život učini jednostavnim, koje se *odriče* nekih pobeda nad prirodom izvojevanih u prošlim vremenima, da bi bilo humanije i manje mehaničko, *spremno da u tom cilju i žrtvuje ponešto...*“

„Prihvatite ovo kao poslednju reč mog sna o onome što će biti: dokaz da više nismo budale biće to što nam više neće biti potrebni gospodari.“

Društvo budućnosti (1889)

„Kada bi mene pokušali da upregnu u neku radnu vojsku, samo bih se bacio na leđa i počeo da se ritam.“

Povodom utopije E. Belamija *Pogled unazad* (1889)

DRUŠTVO BUDUĆNOSTI (1887, 1889) 3

„POGLED UNAZAD“ (1889) 25

Vilijam Morris pravi zvezdu na Juston Skveru u Londonu;
crtež, Edward Burne-Jones, oko 1871.

William Morris, „Looking Backward“, *Commonweal: The Official Journal of the Socialist League*, Vol. 5, No. 180, 22. VI 1889, str. 194–195.

Edward Bellamy, *Looking Backward: 2000–1887*, 1888. Kod nas objavljeno svega dva puta, u rasponu od preko sto godina: Edward Bellamy, *U godini 2000: osvrt na godinu 1887*, Zagreb, L. Hartman, 1903, 180 str; Edward Bellamy, *Pogled unatrag: 2000–1887*, preveo Adnan Melkić, Zagreb, Demetra, 2008, 291 str.

Uvodni odlomak: May Morris, „Introduction“, *The Collected Works of William Morris*, volume XVI, *News from Nowhere, A Dream of John Ball, & A King's Lesson*, Longmans, Green, and Company, 1912, str. xxviii. Morisovo pismo Glejzeru (Bruce Glasier): *The Collected Letters of William Morris*, Volume 3, 1889–1892, ed. Norman Kelvin, Princeton Legacy Library, 1996, pismo 1613, od 13. V 1889, str. 59.

ima i socijalista koji misle da se problemu organizacije života i neophodnog rada ne može prići pomoću neke ogromne državne centralizacije, koja bi radila kao neka čarolija, *za koju se niko ne bi osećao lično odgovornim*; da bi, naprotiv, administrativne jedinice morale biti dovoljno male da se svaki građanin oseti lično odgovornim i zainteresovanim za njene detalje; da pojedinci ne mogu svaljivati životne poslove na pleća neke apstrakcije zvane država već da se njima moraju baviti u svesnoj saradnji s drugima; da je raznolikost života cilj pravog komunizma isto koliko i jednakost uslova, i da ništa osim jedinstva to dvoje neće doneti istinsku slobodu; da su moderne nacije samo veštačke tvorevine u službi trgovinskog rata, koji nastojimo da okončamo, i da će s njim i nestati; i konačno, da umetnost, u pravom i najširem značenju te reči, nije puki dodatak životu bez kojeg bi slobodni i srećni ljudi mogli proći, već neophodan izraz i nezamenljiv instrument ljudske sreće.

S druge strane, mora se reći da se g. Belami smelo uhvatio u koštac s teškoćama ekonomske rekonstrukcije, iako ne vidi nijednu drugu stranu problema, kao što je, na primer, budućnost porodice, i da u svakom slučaju uviđa nužnost jednake nagrade za rad, što je kamen spoticanja za nedosledne socijaliste, dok je njegova kritika postojećeg monopolističkog sistema snažna i žestoka. Na raznim mestima u knjizi mogu se naći i zadovoljavajući odgovori na mnoge uobičajene primedbe. Knjigu treba pročitati i ozbiljno razmotriti, ali ne treba je prihvatiti kao Bibliju socijalističke rekonstrukcije; tu opasnost možda neće sasvim izbeći, zato što su nepotpuni sistemi koje je nemoguće ostvariti, ali koji spolja deluju uverljivo uvek privlačni ljudima zrelim za promene, ali koji ne vide jasno šta im je cilj.

1889.

Društvo budućnosti

U svom zalaganju za društvene promene, za koje verujemo da će osloboditi rad i tako dovesti do novog društva, mi socijalisti se zadovoljavamo time da zahtevamo ono što smatramo neophodnim da bi takvo društvo moglo da se samo izgradi, za šta verujemo da je ono spremno; mislimo da je to bolje od iznošenja detaljnih utopijskih šema za budućnost. Tvrdimo da se monopol mora ukinuti i da oni koji koriste sredstva za proizvodnju bogatstva treba u tome da raspoložu svim mogućnostima, bez prisiljavanja da najveći deo tog bogatstva koje su stvorili predaju nekom neodgovornom vlasniku neophodnih uslova za proizvodnju; verujemo u regenerativna svojstva tog elementarnog poštenja, kao što verujemo i da bi tako oslobođen svet ušao u novi ciklus napretka. Spremni da se smireno suočimo sa svim preprekama koje mogu pratiti taj novi razvoj, budući da smo uvereni da ćemo u svakom slučaju biti na velikom dobitku ako se otarasimo sistema koji je, najzad, u skoro svemu postao prepreka. Ukidanje mana jednog dekadentnog sistema proizvodnje neće, uvereni smo, uništiti dobitke koje je svet već stekao već će, naprotiv, te dobitke učiniti dostupnim celom stanovništvu, umesto da se uživanje u njima ograničava na nekolicinu. Ukratko, imajući u vidu sadašnje stanje sveta, došli smo do zaključka da uloga današnjih reformista nije toliko prorokovanje koliko akcija. Naš posao je da upotrebimo sredstva koja nam stoje na raspolaganju da bismo odagnali neposredna zla koja nas pritiskaju; budućim generacijama moramo ostaviti zadatak čuvanja i korišćenja slobode koju će im doneti naši napori.

Ipak, delimično znamo smer u kojem će se svet razvijati u neposrednoj budućnosti; evolucija dosadašnje istorije nas tome uči. Znamo da svet ne može ići unazad i da će se ljudi u novom društvu brzo razviti i telesno i mentalno; znamo da će, po pravilu, osećati društvene obaveze mnogo više nego današnje generacije, da će svest o nužnosti saradnje u proizvodnji i životu uopšte biti mnogo veća nego ranije; da će relativna lakoća življenja, koju će doneti oslobođenje rada, ljudima podariti više dokolice i vremena za razmišljanje; da će zločini biti ređi, zato što neće biti starih iskušenja za njih; da će sve veća lakoća življenja, u kombinaciji sa obrazovanjem, težiti da nas oslobodi od telesnih i duhovnih bolesti. Ukratko, da svet ne može napraviti korak napred u pravdi, poštenju i dobroti bez odgovarajućeg napretka u svim materijalnim životnim uslovima.

A pored onoga što znamo, pored tog znanja bez kojeg ne bi vredelo agitovati za promenu u temeljima društva, ne možemo a da ne nastojimo da što više naslutimo ono što ne znamo; a ta slutnja, te nade ili ako hoćete, ti snovi o budućnosti i jesu ono što čoveka čini socijalistom, koga trezveni razum dedukovan iz nauke i političke ekonomije ili iz prirodne selekcije najspособnijih ni najmanje ne pokreću. Takvi snovi dovode čoveka u prikladan misaoni okvir, koji mu omogućava da sagleda razloge svojih nada; ohrabruju ga da se probija kroz proučavanje koje bi, kako je to neki arapski kralj rekao za aritmetiku, bez toga bilo suviše dosadno da bi se um bavio time.

Postoje zapravo dve grupe umova s kojima se društveni revolucionari, kao i drugi ljudi, susreću: analitički i konstruktivni. Pošto spadam u ovu drugu grupu, potpuno sam svestan opasnosti kojoj se izlažemo, a još više zadovoljstava koja time gubimo, i zato sam, verujem, duboko zahvalan onim više analitičkim umovima na tome što nas ispravljaju kada nas naša žudnja za akcijom odvede na stranputicu, kao što priznajem i da im pomalo zavidim na blaženstvu njihovih snenih kontem-

cijalistima s kojima bih se inače mogao složiti više nego s njim; ali mislim da toj važnoj strani ove teme vredi posvetiti koju reč. Taj ideal velikog smanjivanja radnog vremena samo pomoću mašina svakako je uzaludan. Ljudska vrsta je uvek ulagala onoliko energije koliko je mogla u datim klimatskim i ostalim uslovima, iako je ta energija morala da se rve s prirodnom ljudskom lenjošću; a razvoj čovekovih sposobnosti, koji mu je donosio veću moć nad prirodom, budio je u njemu i nove želje i nove zahteve od prirode, tako da je njegov utrošak energije ostajao uglavnom isti. Verujem da će tako biti uvek, a da će umnožavanje mašina dovesti samo do umnožavanja – mašina. Uveren sam da nam ideal budućnosti ne ukazuje na smanjivanje čovekove energije kroz svođenje *rada* na minimum već na smanjivanje *mukotrpnog* rada na minimum, na tako mali udeo da više neće biti teret; to je dobitak za čovečanstvo o kojem se može samo sanjati, sve dok među ljudima ne bude vlada-la mnogo potpunija jednakost nego što im utopija g. Belamija dopušta, ali koja će se sigurno postići kada ljudi budu živeli u jednakim uslovima, iako bi tome verovatno morao da se žrtvuje dobar deo naše takozvane „prefinjenosti“, našeg luksuza, ukratko, naše civilizacije. Prema tome, u tom delu svog plana g. Belami je nepotrebno zaokupljen potragom (očigledno ne-uspešnom) za nekim podstrekom za rad koji bi zamenio strah od gladi, koji je danas sve što imamo, dok s druge strane treba neumorno ponavljati da pravi podstrek za koristan i srećan rad jeste i mora biti uživanje u samom radu.

Mislim da je neophodno izneti ove primedbe na utopiju g. Belamija, ne zato što ima potrebe za bilo kakvom prepirkom s vizijom budućeg društva neke osobe, koja, kao što sam prethodno rekao, uvek mora biti manje ili više izraz nje lično, već zato će se ova knjiga, koja je ostavila tako snažan utisak na ljude zaista zainteresovane za socijalizam, sigurno navoditi kao autoritativna za ono u šta socijalisti veruju. Zato treba ukazati da

čovjek slobodan da izabere svoje zanimanje i da rad nije teret ni za koga, ali *utisak* koji stvara je onaj o ogromnoj stajaćoj vojsci, čvrsto ustrojenoj i nekom misterioznom sudbinom primoranoj na neprekidnu strepnju zbog proizvodnje roba radi zadovoljenja svakog kaprica, ma koliko rasipnog i apsurdnog, koji bi se među njima mogao pojaviti.

Kao ilustracija se može navesti to da svako počinje s ozbiljnim poslom u dvadeset prvoj godini, radi tri godine kao fizički radnik, a onda bira svoje kvalifikovano zanimanje, kojim se bavi do četrdeset pete godine, kada se isključuje iz rada i može da se posveti sebi (da unapređuje svoj um, na primer, ako mu je nešto ostalo). Nebesa! Da se čoveku od četrdeset pet godina sve njegove navike promene tako naglo i prisilno! Posle toga, ne znači mnogo što bi takve osobe, čiji je radni vek prošao, činile neku vrstu aristokratije (kakvo čudna vezanost za stare ideje), koja bi obavljala određene sudske i političke funkcije.

Ideje o životu g. Belamija su neobično ograničene; on nema nikakvu predstavu o životu izvan velikog grada; njegovo ljudsko naselje iz budućnosti je ulepšani Boston (SAD).¹⁰ Na jednom mestu on zaista spominje sela, ali nesvesno tako pojednostavljeno da se ne uklapaju u njegov plan o ekonomskoj jednakosti, osim kao obične sluge velikih centara civilizacije. To izgleda čudno nekima od nas, koji ne mogu da ne pomisle kako nam je naše iskustvo pokazalo da takvo gomilanje pruža najgori oblik prebivališta, kakav god bio onaj sledeći najgori.

Ukratko, mašinski život, na svakom planu, jeste ono najbolje što g. Belami može zamisliti za nas; zato ne treba da nas čudi što je njegova jedina ideja o tome kako bi se rad učinio podnošljivim da se njegova količina smanji pomoću neprekidnog usavršavanja mašinerije. Znam da će to viđenje deliti s mnogim so-

placija o savršenstvu neke omiljene teorije; na sreći u kojoj mi koji oči koristimo više nego svoju moć rasuđivanja, da bismo videli šta se zbiva na svetu, uživamo retko ili nikada.

Ipak, pošto bi oni za naše instinktivne vizije mogli reći ili već govore da su sanjalačke, i pošto su skoro uvek, makar prema sopstvenoj proceni, bolji od nas u raspravama, kada se nađemo negde u prijateljskom sučeljavanju, moram biti oprezan kada govorim o njima, i zato ću se, makar u ovoj prilici, baviti samo vizionarima ili *praktičnim ljudima*. I jednu stvar moram priznati na samom početku, a to je da se vizije nas vizionara ili praktičnih ljudi međusobno veoma razlikuju i da nismo mnogo zainteresovani za vizije drugih; s druge strane, teorije analitičara međusobno se malo razlikuju, a oni sami veoma su zainteresovani za teorije drugih – na način na koji se kasapin zanima za bika – to jest, za njihovo sasecanje.

Zato neću ni pokušavati da svoje vizije upoređujem s vizijama drugih socijalista nego ću prosto izneti svoje i pustiti da ih vi, koji ste i sami vizionari, sami uporedite ili da ih oni među vama koji su više analitički nastrojeni kritikuju bez moje pomoći. Ukratko, izneću vam ono u šta verujem. Voleo bih da vam prenesem šta je to što ja očekujem od društva budućnosti, kao da sam se njemu ponovo rodio; usuđujem se da kažem da će vam neke moje vizije delovati prilično čudno.

Jedan od razloga zašto će neki od vas pomisliti da su čudne, žalostan je i sraman. Uvek sam pripadao imućnoj klasi i rođen sam u luksuzu, tako da od budućnosti nužno očekujem mnogo više nego mnogi među vama; a prva od mojih vizija, koja boji sve ostale, jeste dan kada takav nesporazum više neće biti moguć; kada će reći kao što su „siromašan“ i „bogat“, iako će se i dalje nalaziti u našim rečnicima, izgubiti svoje staro značenje; i koje će veliki ljudi analitičkog kova onda morati da objašnjavaju veoma pažljivo, trošeći na to mnogo vremena i mnogo reči,

¹⁰ Moris nalazi za shodno da naglasi da je reč o američkom Bostonu, a ne o njegovoj direktnoj preteči, gradu Bostonu iz Linkolnšira (160 km severno od Londona).

da bi na kraju uspeali da navedu ljude da se samo pretvaraju kako ih razumeju.

Dobro, za početak, verovatno bih morao da pretpostavim da će ostvarenje socijalizma težiti da ljude učini srećnim. Šta ljude čini srećnim? Slobodan i pun život, kao i svest o životu. Ili ako hoćete, prijatno iskorišćavanje energije i uživanje u predahu koji to iskorišćavanje ili trošenje energije nužno iziskuje. Mislim da se u tome sastoji sreća za svakoga, i da to pokriva sve razlike u kapacitetu i temperamentu, od najenergичnijih do najopuštenijih.

I sad, sve što ometa tu slobodu i punoću života, pod ma kojim sumnjivim izgovorom, jeste zlo; nešto čega se treba otarasiti što je brže moguće. To je nešto što razumni ljudi, koji prirodno žele da budu srećni, ne bi smeli trpeti.

Pretpostavljam da sam ovim upravo pokazao nešto što ukazuje na nenaučni um. Polazi se od slobodne volje ljudi, što najnovija nauka, koliko se meni čini, negira kao mogućnost; ali ne bojte se, neću ulaziti u raspravu o pitanju slobodne volje i predodređenja; samo ću primetiti da ako su pojedinačni ljudi stvorenja uslovljena svojim okruženjem, kao što zaista mislim da jesu, onda je zadatak čoveka kao društvene životinje, ili zadatak društva, ako hoćete, da stvori to okruženje koje od pojedinačnog čoveka pravi to što jeste. Čovek mora stvarati i on stvara uslove u kojima živi; neka onda bude svestan toga i neka ih stvara mudro.

Da li je to do sada radio? Mislim da je to pokušavao, ali samo delimično uspešno, i u svakom slučaju samo ponekad. Ipak, rezultati tog delimičnog uspeha jesu ono čime se diči i to je ono što naziva *civilizacijom*. Među ljudima najrazličitijih umova nadugačko se raspravljalo o tome da li je civilizacija nešto dobro ili loše. Mislim da je naš prijatelj Baks, u svom vrlo vešto sročenom članku na tu temu, zaista uspeo da tom pitanju priđe na pravi način, kada je ukazao da je kao korak ka nečemu

zacije, koju je monopol primoran da koristi, ali koja nije njegov suštinski deo. Njegova suština je u sledećem: „Ja se grejem pored vatre koju ste vi (ovo svakako treba shvatiti u množini) napravili, a vi se smrzavajte napolju.“

Da nastavim. Ta nada u razvoj trustova i interesnih krugova čija je konkurentska borba za privilegije pokretala trgovinu, naročito u Americi, jeste ono po čemu se knjiga g. Belamija izdvaja; i mislim da je donekle opasno polagati nade u nešto tako neizvesno da bi moglo poslužiti kao veliko sidro. Možda je to zaista logična posledica najmodernije strane komercijalizma – to jest, ishod koji bi *trebalo* očekivati, ali još uvek ostaje da se suočimo sa istorijskih ishodom, to jest, s onim *što će biti*; a kada je reč o tom razvoju trgovine, prosto ne mogu da zamislim da bi to moglo biti nešto drugo osim novo razbijanje i obnavljanje tih monopola, pod uticajem konkurentske borbe za privilegije ili rata oko podele plena, sve dok ne nastupi potop i sve ih ne odnese. Daleko je bolje nadati se da će ljudi, kada jednom uvide da pravi život podrazumeva život u slobodi i jednakosti, i da je to sada moguće postići, svesno težiti njegovom ostvarenju po svaku cenu. Ekonomski polufatalizam nekih socijalista je pogubno i obeshrabrujuće shvatanje, koje može lako postati još gore, ako trenutno nezamislive okolnosti obnove veliku plimu „komercijalnog prosperiteta“, što se sigurno neće desiti.

Pošto je na taj miran i fatalistički način došlo do velike promene, autor izlaže svoj plan organizacije života – koji onda zaista neumoljivo organizuje. Njegov plan bi se mogao opisati kao državni komunizam, na osnovu najekstremnije državne centralizacije. Osnovni porok u tome je da autor, kao što je prethodno rečeno, ne može da zamisli ništa osim *mašinerije* društva, i da stoga, nesumnjivo prirodno, u budućnost društva, za koje kaže da se vodi neraspinički, učitava strah od gladi koji neminovno prati društvo u kojem se dve trećine njegove radne snage, a možda i više, rasipa: on nam govori kako je svaki

zvati nerazblašeno modernim, neistorijskim i neumetničkim; on svog vlasnika (ako je socijalista) čini savršeno zadovoljnim modernom civilizacijom, samo kad bi se ona mogla otarasiti nepravde, bede i rasipništva klasnog društva, čiju polovičnu promenu smatra mogućom. Jedini životni ideal koji takva osoba vidi jeste onaj marljivih *profesionalaca* iz današnje srednje klase, pročišćenih od zločina bilo kakvog saučesništva s monopolističkom klasom, koji su postali nezavisni, umesto da budu parazitski kao što su sada. Nema sumnje da bi takav ideal, kada bi se mogao ostvariti, predstavljao ogromno poboljšanje postojećeg društva. Ali da li se može ostvariti? To bi u stvari značilo promenu životne mašinerije na način koji bi svim ljudima omogućio da učestvuju u punoći takvog života, zbog čije je proizvodnje i održavanja ta mašinerija i uspostavljena. Postoje jasni znaci koji govore da upravo ona grupa ljudi čiji se život tako ističe kao ideal za budućnost osuđuje život kakav je danas i takođe zahteva revoluciju. Pesimistička pobuna iz drugog dela ovog veka, predvođena Džonom Raskinom, protiv filistarstva pobedničke buržoazije, sa svim svojim neminovnim zastojima i posrtanjima, pokazala je da je promena u životu civilizacije počela i pre nego što je bilo ko ozbiljno poverovao u mogućnost promene njene mašinerije.

Iz autorovog zadovoljstva najboljim delom modernog života prirodno sledi da on zamišlja kako se promena u socijalizam odvija bez ikakvih lomova ili poremećaja u tom životu, na osnovu konačne evolucije velikih privatnih monopola, koji su tako vredno dostignuće našeg doba. On pretpostavlja da se oni nužno moraju stopiti u jedan veliki monopol, koji bi uključivao sve ljude i koji bi radio za dobro svih. Usput treba primetiti da takvim korišćenjem reči monopol autor nehotično pokazuje da je u mislima čvrsto fiksiran samo za životnu *mašineriju*: naime, jasno je da je jedini deo sistema koji ljudi mogu ili bi mogli preoteti od monopolista mašinerija organi-

boljem civilizacija bila nešto dobro, ali da je kao postignuće bila zlo.¹ U tom smislu, izjašnjavam se kao neprijatelj civilizacije; tačnije, pošto bi ovo trebalo da bude ispovedanje moje vere, moram vam reći da je ono što me *posebno* pokreće kao socijalistu mržnja prema civilizaciji; moj ideal novog društva neće se ostvariti sve dok to društvo ne uništi civilizaciju.

Naime, ako se sreća sastoji u prijatnom ispoljavanju naših energija i uživanju u neophodnom odmoru, čini mi se da civilizacija, posmatrana sa statičnog stanovišta, kako bi to rekao Baks, teži da nam uskrati obe te dobre stvari, i da samim tim teži da čoveka svede na mašinu bez sopstvene volje; da ga postepeno liši svih životinjskih funkcija i uživanja u njihovom ispunjavanju, osim onih najosnovnijih. Naučni ideal čovekove budućnosti izgleda kao intelektualni burag, kljukan okolnostima nad kojima ovaj nema nikakvu kontrolu, i bez sposobnosti da plodove svoje inteligencije prenese nekom bratskom buragu.

Stoga se moj ideal društva budućnosti sastoji pre svega u slobodi i kultivaciji individualne volje, koju civilizacija ignoriše ili čak negira njeno postojanje; u odbacivanju ropske zavisnosti, ne od drugih ljudi već od veštačkih sistema napravljenih da ljude poštede napora i odgovornosti; da bi ta volja bila živa u nama, zahtevam za čoveka, pre svega, slobodan i nespuntan životinjski život; zahtevam potpuno proterivanje svakog asketizma. Ako se osećamo i najmanje uniženim time što smo zaljubljeni, veseli, gladni ili pospani, onda smo loše životinje i samim tim bedni ljudi. A znate da nam civilizacija *naređuje* da se stidimo svih tih raspoloženja i radnji, i da nas, koliko god može, nagovara da ih sakrivamo i da tamo gde je to moguće nateramo druge ljude da to rade za nas. U stvari, čini mi se da bi se civilizacija skoro mogla definisati kao sistem uređen za

¹ E. (Ernest) Belfort Bax, „The Curse of Civilisation“, *Commonweal*, 10. i 17. IX 1887, str. 292–293, 300–301; *The Ethics of Socialism*, 1893, str. 106–119. (Sve napomene, AG.)

obezbeđivanje indirektnog („vicarious“²) ispoljavanja ljudskih energija u korist manjine privilegovanih osoba.

Taj zahtev za ukidanjem asketizma povlači za sobom još jedan zahtev: za ukidanjem luksuza. Da li vam to izgleda kao paradoks? Ne bi trebalo. Šta donosi luksuz osim bolesnog nezadovoljstva prostim životnim radostima? Šta je to, ako ne izvitoperivanje prirodne lepote stvari u perverznu ružnoću, samo zato da bi se zadovoljio prezasićeni apetit čoveka koji prestaje da bude čovek – čoveka koji niti hoće da radi, niti može da se odmori? Da li treba da vas podsećam šta je luksuz učinio za vas iz moderne Evrope? Prekrio je vesela zelena polja robovskim ćumezima, okužio cveće i drveće otrovnim isparenjima i pretvorio reke u kanalizacije, tako da u mnogim delovima Britanije običan svet više i ne zna kako izgleda cvetna livada, dok se njegova ideja o lepoti svodi na gasom zatrovani džin bar ili neki nakinđureni teatar. A civilizacija misli da tako i treba da bude i ne mari za to; a naročito je bogataš sklon da praktično razmišlja, „To je sve u redu, običan svet se na to već navikao, i sve dok mogu da napune stomake pomijama koje bacamo svinjama, to će biti dovoljno“. Najzad, čemu sve to? Da bi se naslikalo nekoliko lepih slika, izgradilo nekoliko lepih zdanja, napisale dobre pesme? O, ne: takva dela potiču iz doba pre luksuza, pre civilizacije. Luksuz radije otvara klubove u Pel Melu (ulica Pall Mall, London) i tapacira ih kao za nežne, onemoćale dame, zbog krupnih, brkatih muškaraca, koji tamo mogu da se opuste uz tako apsurdno ženskasto prenemaganje da i lakeji u plišanim bermudicama kojih ih opslužuju izgledaju muževnije od njih. Ne moram da nastavljam s tim: neki otmeni klub je slika i prilika luksuza.

Vidite, dakle, da se zadržavam na pitanju luksuza, koji je zaista zakleti neprijatelj uživanja, zato što ne želim da radni

² U nastavku, Moris na više mesta koristi izraz „vicarious“ – zamenički, indirektni – u kontekstu podele najamnog (iznuđenog) rada.

u Engleskoj, iako za sve one koji nisu duboko zainteresovani za društvena pitanja to nikako ne bi mogla biti privlačna knjiga. Tačno je da je izlivena u obliku romanse, ali autor u svom predgovoru sasvim otvoreno kaže kako je ta forma samo slatki omotač za pilulu, dok je motiv čoveka koji se budi u novom svetu do sada postao toliko uobičajen, pri čemu su ga drugi koristili s mnogo više pažnje i umeća nego g Belami, da to nije moglo biti od većeg značaja: ono što je privuklo ljude je ozbiljan esej, a ne tanki omotač romanse.

Budući da su i socijalisti i nesocijalisti bili toliko zadivljeni knjigom, mislim da bi *Commonweal* morao da je primeti. Naime, to je „Utopija“. Navodno je napisana 2000. godine i opisuje stanje u društvu u periodu nakon što je postepena i mirna revolucija ostvarila socijalizam, koji se kod nas nalazi tek na početku svoje militantne faze. To treba imati u vidu utoliko više što u knjigama kao što je ova vrebaju određena opasnost: dvostruka opasnost, zato što će za neke temperamente odgovor na pitanje „Kako ćemo tada živeti?“ biti prijatan i zadovoljavajući, a za neke neprijatan i nezadovoljavajući. Opasnost se za prve sastoji u tome što će zajedno s tim odgovorom i sve neminovne greške i zablude (kojima neka takva knjiga *mora* obilovati) prihvatiti kao konačne zaključke o činjenicama i pravilima za delovanje, što će njihove napore skrenuti na besplodne staze. Opasnost za druge, ako su samo ljubopitljivi ili vrlo mladi socijalisti, koji bi takođe mogli da nečije *spekulacije prihvate kao činjenice*, jeste u tome da na kraju kažu: „Ako je *to* socijalizam, onda nećemo podržati njegovo ostvarenje, jer u tome za nas nema nade.“

Jedini bezbedan način za čitanje neke utopije jeste da se u njoj vidi izraz temperamenta njenog autora. Tako posmatrana, utopija g. Belamija i dalje se može smatrati veoma interesantnom, zato što je izgrađena s odgovarajućim poznavanjem ekonomije i s mnogo veštine; i naravno, po svom temperamentu bliska je velikom broju ljudi. Taj temperament bi se mogao na-

Često čujemo kako su znaci širenja socijalizma među ljudima koji govore engleskim jezikom brojni i upečatljivi. To je tačno; pre šest ili sedam godina reč socijalizam bila je poznata u ovoj zemlji, ali svega nekolicina iz klase „edukovanih“ znala je nešto više o njenom značenju nego što g. Bredlou (Charles Bradlaugh), g. Gledston (William Gladstone) ili admiral Maks (Frederick Maxse) znaju danas, to jest, ništa. A sada je čak i na večernjim zabavama na Vest Endu postalo moderno pokazati neko interesovanje ili znanje o njoj, što bi trebalo da bude znak širokog i dubokog zanimanja za pitanja od javnog značaja. To interesovanje je možda očiglednije u književnosti nego bilo gde drugde, potpuno nezavisno od propagandnih traktata koje objavljuju nedvosmisleno socijalistička društva. Na primer, određena tinktura socijalizma, obično vrlo razvodnjena, danas je skoro obavezni sastojak u nekom romanu koji teži da bude u isti mah ozbiljan i životan, dok je ozbiljniji pristup toj temi među nesocijalistima postao dovoljno uobičajen. Ukratko, zlatna izmaglica samozadovoljstva i zadovoljstva najboljim od svih mogućih društava raspršuje se pred vrelinom koja se rađa iz ljudske bede i težnji, i svi ljudi iznad najnižeg nivoa inteligencije (što su po meni klađenje i državnštvo) prate taj novi razvoj, neki prestrašeno, neki zabrinuto, neki s nadom.

Rekao bih da prijem na koji je naišla knjiga g. Belamija *Pogled unazad* jasno govori da ima mnogo ljudi koji s nadom gledaju na socijalizam. Siguran sam da bi pre deset godina ta knjiga privukla malu ili nikakvu pažnju, a sada vidimo da je u Americi prodana u nekoliko izdanja i da privlači opštu pažnju

ljudi ni za trenutak u nekom gospodskom klubu vide nešto poželjno. Znam koliko im je teško da iz svog siromaštva i bede sagledaju život ispunjen pravim i snažnim uživanjem; ali molim ih da shvate da dobar život u budućnosti neće biti nimalo sličan životu današnjih bogataša; taj život bogatih je samo loše naličje njihove vlastite bede; i pošto je to uzrok bede, u tome sigurno ne može biti ničeg zavidnog ili poželjnog.

Ako naši protivnici kažu, kao što ponekad čine, „Kako bismo u socijalističkom društvu mogli da obezbedimo životni luksuz?“, odgovorite im oštro, „Nikako i nije nas briga, zato što ga ne želimo i nećemo ga imati“. I zaista, mislim da ga i ne možemo imati ako smo svi slobodni ljudi. Slobodni ljudi, uveren sam, moraju voditi jednostavan život i imati jednostavna zadovoljstva; a ako nas ta nužnost danas užasava, te je zato što nismo slobodni ljudi te smo shodno tome izvitoperili svoje živote u tako zamršeno klupko zavisnosti da smo postali slabi i bespomoćni. Ali opet, šta je jednostavnost? Niste valjda pomislili da mislim na nizove kuća od žute cigle, s krovovima od plavog škriļjca, ili na neku falansteriju, poboljšanu verziju Pibodijeve stambene zgrade³, sa zvonom za večeru koje nas poziva da stanemo u red s belom zdelom za čorbu s kriškama hleba, i s čajem iz kazana i podgrejanim sutlijašem posle? Ne; to je filantropski ideal, a ne moj; navodim ga ovde samo zato da bih ga odbacio i rekao još jednom: to je indirektni život („vicarious life“) i zato lišen uživanja. Ne, dakle: pronađite ono što sami nalazite prijatnim i radite to. Nećete biti usamljeni u svojim željama; dobićete mnogo pomoći u tome, a svoj društven život razvićete tako što ćete razvijati svoje posebne sklonosti.

³ George Peabody (1795–1869), američki finansijer i filantrop, koji je u Londonu započeo sa izgradnjom jeftinijih stanova za iznajmljivanje, u masivnim blokovima, za „siromašne industrijske radnike“. Prva takva zgrada podignuta je u 1864. Spitalfieldsu, u Londonu (Spitalfields, Commercial Street). Videti, *Peabody Trust*.

Prema tome, moj ideal je pre svega nesputan život, a zatim jednostavan i prirodan život. Prvo morate biti slobodni; zatim morate naučiti da uživate *u svim detaljima života*: što će za pravo biti neophodno, jer ako su i drugi ljudi slobodni, onda morate sami obavljati svoje poslove. To je u direktnoj suprotnosti s civilizacijom koja kaže, „Izbegavaj napor“, što možete postići samo ako druge ljude naterate da žive vaš život za vas. A ja kažem, socijalista mora reći, „prihvati napor i pretvori svoj napor u uživanje“: to je nešto u čemu ću uvek videti ključ za srećan život.

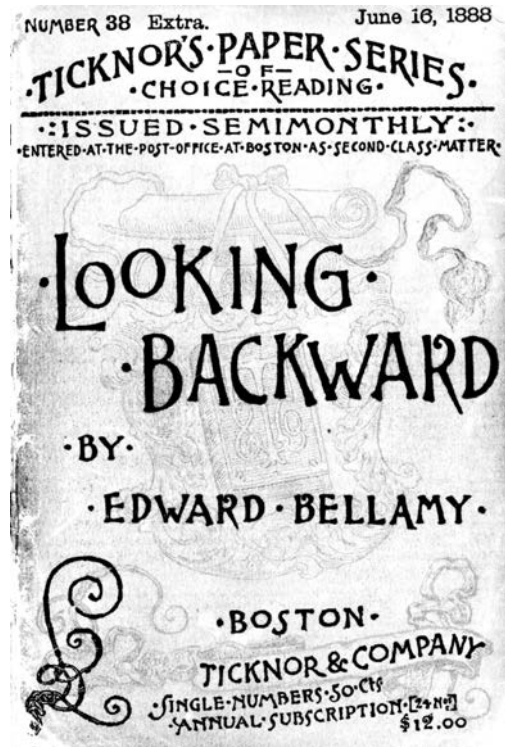
Probajmo sada da upotrebimo taj ključ da bismo otključali nekoliko zatvorenih vrata budućnosti: morate imati u vidu, naravno, da kada govorim o društvu budućnosti dopuštam sebi da pređem preko prelaznog perioda – šta god to bilo – koji će razdvajati sadašnjost od ideala; a koji, najzad, svi mi moramo formirati u mislima, manje ili više, kada se jednom učvrstimo u veri u regeneraciju sveta. Pogledajmo prvo kakav će oblik poprimiti stavovi ljudi u novom društvu – njihovi politički stavovi, da tako kažem. Političko društvo kakvo znamo neće više postojati: odnosi između čoveka i čoveka neće više počivati na statusu ili vlasništvu. Neće se više gledati hijerarhijski položaj nekog čoveka, njegova služba, kao u srednjem veku, niti njegov imetak, kao danas, već njegova osoba. Državno nametnute obaveze nestaće u istom limbu kao i svetost plemstva po krvi. Tako ćemo se jednim potezom otarasiti cele one strane izveštačenosti, koja svakome od nas nalaže da sopstveni život žrtvuje zbog jedne navodno neophodne institucije, koja bi trebalo da se postara za nevolje koje ljude možda nikada neće ni zadesiti: svaki slučaj sukoba između prava i želja rešavaće se kao poseban – što znači stvarno, a ne samo pravno. Privatno vlasništvo neće naravno više postojati kao pravo: postojaće takvo obilje svih svakodnevnih potreština da očigledna i neposredna razmena između privatnih osoba

„Pogled unazad“

Morisov osvrt na utopijski roman Edvarda Belamija *Pogled unazad* (Edward Bellamy, *Looking Backward: 2000–1887*, 1888).

„Kada se pojavila Belamijeva knjiga *Pogled unazad*, jedan socijalistički prijatelj je primetio kako je principe socijalizma prihvatio zahvaljujući snazi Morisove vizije budućnosti, iako on tu viziju u stvari nije detaljno formulisao; ali sada, pošto je pročitao *Pogled unazad*, može da vidi i kako bi izgledao njegov praktični plan. Takva i slična zapazanja jednog dana su izazvala mog oca da kaže: 'Kada bi mene pokušali da upregnu u neku radnu vojsku, samo bih se bacio na leđa i počeo da se ritam.' A svom škotskom prijatelju Brusu Glejzeru je pisao: 'Verovatno si video ili čitao ili makar pokušao da pročitaš *Pogled unazad*. Ja sam *morao*, sad u subotu, zato što sam obećao da ću održati predavanje o tome. Hvala lepo, ali zaista nemam nikakvu želju da živim u tom koknjevskom raju koji je zamislio.'“⁹ — Mej Moris, iz „Uvoda“ za XVI tom Morisovih *Sabranih dela*, 1912.

⁹ Izraz „kokni“, odnosno „koknjevski“, Moris uvek koristi u negativnom smislu, kao naziv za londonsku malograđanštinu uopšte, ne samo za onu iz istočnog Londona ili iz niže srednje klase.

Korice prvog izdanja, iz 1888. *Pogled unazad* je dugo bila jedna od najpopularnijih knjiga u Americi (obično se navodi da je po prodaji bila odmah iza *Čiča Tomine kolibe* i *Ben-Hura*). Imala je velikog odjeka i među različitim socijalističkim frakcijama i podstakla osnivanje brojnih „Nacionalističkih klubova“, gde taj atribut treba shvatiti u smislu „nacionalizacije“ svih društvenih resursa pod upravom svemoćne Države (dakle, kao oblik korporativizma). Taj uticaj je potrajao sve do Drugog svetskog rata. Njen strogi, autoritarni tehnicizam, kao i entuzijazam s kojim su mnogi socijalisti prihvatili takve ideje, pružili su Morisu jedan od glavnih negativnih povoda za pisanje *Vesti iz Nigdine* (1890).

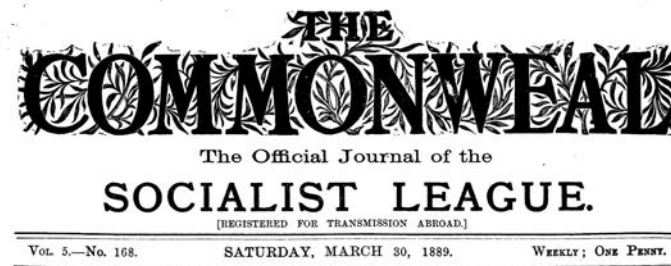
neće biti neophodna: niko neće ni hteti da razmenjuje stvari koje su praktično srasle sa određenim pojedincem – koje su takoreći postale deo njegovih navika.

Dalje, što se tiče zanimanja, jasno je da nećemo moći da imamo istu podelu rada kao danas: indirektno opsluživanje („vicarious servantig“), čišćenje kanalizacije, mesarski poslovi, raznošenje pošte, glancanje cipela, podšišivanje i ostalo – svemu tome će doći kraj; ili ćemo te poslove učiniti prijatnim sebi, u nekom raspoloženju, ili nekim duhovima koji će hteti da ih obavljaju dobrovoljno, ili ćemo pustiti da potpuno iščeznu. Mnoga mešetarska zanimanja će nestati: nećemo stavljati šaru na tekstil ili ukras na dršku vrča zato da bismo ih prodali već zato da bismo ih učinili lepšim i da bismo razgalili sebe i druge. Ako i napravimo neku grubu ili lošu stvar, ona će biti gruba ili loša zbog neke upotrebne funkcije, a ne zbog prodaje; kako neće biti robova neće biti nikakve koristi od robe koja nije potrebna nikome osim robovima. Mašinerija će u velikoj meri odslužiti svoje utoliko što će omogućiti radnicima da zbate privilegije, ali verujem da će njena upotreba biti znatno smanjena. Možda će neke važnije mašine biti značajno poboljšane dok će većina nevažnih ispasti iz upotrebe; a mnoge ili većinu ostalih ljudi će moći da koriste ili ne koriste, po sopstvenom nahođenju – na primer, ako poželimo da pođemo na putovanje, nećemo morati da idemo vozom, kao sada, već ćemo moći da se prepustimo ličnim sklonostima i putujemo u pokrivenoj zaprezi ili na leđima magarca.

Opet, agregacija stanovništva, koja je poslužila svrsi utoliko što je ljudima pružila mogućnost međusobne komunikacije i navela radnike da osete svoju solidarnost, takođe će se okončati; veliki proizvodni distrikti će se razbiti, a priroda će zaceliti užasne ožiljke koje su napravili čovekova bezglava pohlepa i glupi teror: neće, naime, više biti pitanje preke potrebe da pamučna tkanina ove godine bude makar za paru jeftinija nego

prošle. Biće stvar našeg izbora da li ćemo raditi dodatnih pola sata dnevno da bismo imali čist dom ili zelena polja; i neće se više dešavati da glad ili beda hiljada zaprete zbog nekog sitnog kaprica na tržištu roba koje ne bi ni trebalo proizvoditi. Naravno (kao što je već trebalo da kažem), ima mnogo ukrasnih stvari kojima će se ljudi privatno baviti u trenucima dokolice, što inače može ići prilično lako, budući da za pravljenje nekog istinskog umetničkog dela nije potrebno toliko genijalnosti kao za konstruisanje mašine za proizvodnju surogata. I naravno da bismo se još lakše mogli rešiti tih središta pukog mešetarstva i lakejstva, kao što je ova užasna gomila smeća u kojoj živimo (London, dakle); nekoliko prijatnih naselja duž obala Temze moglo bi označavati granice teritorije na kojoj se pružao taj apsurdni izraz ljudske ludosti, nekad zvani London.

Upotrebimo sada taj ključ da bismo otključali vrata obrazovanja u budućnosti. Naše današnje obrazovanje je čisto komercijalno i političko: niko od nas se ne obrazuje da bi bio čovek već neki da bi bili vlasnici imovine, a neki sluge imovine. Još jednom apelujem na odgovarajuće posledice revolucije na osnovu *neasketske jednostavnosti života*. Mislim i da se moramo otarasiti fatalne sistema podele rada. Svako treba da nauči da pliva, da jaše, da jedri čamcem na moru ili reci; takve stvari nisu umetnost već samo telesne vežbe i trebalo bi da vremenom pređu u naviku; kao i jedno ili dva osnovna životna umeća, kao što su stolarstvo ili kovački posao; većina bi trebalo da zna kako da potkuje konja, ostriga ovcu, žanje i ore zemlju (verujem da bismo, kada se oslobodimo, ubrzo odbacili mašineriju u poljoprivredi). Tu su onda i stvari kao što su kuvanje, pečenje hleba, šivenje i tome slično, što svaka razumna osoba može da nauči za nekoliko sati, i što bi svako morao da ima u prstima. Sva ta elementarna umeća opet bi postala stvar navike, kao što bi pretpostavljam bilo i umeće čitanja i pisanja; a slutim da

William Morris, „The Society of the Future“, *Commonwealth: The Official Organ of the Socialist League*, Volume 5, No. 168 (169, 170), 30. III 1889.

Prvi put izloženo kao predavanje u Ogranku Socijalističke lige iz Hamersmita (Hammersmith Branch of the Socialist League), 13. XI 1887.

The Political Writings of William Morris, edited and with an introduction by Arthur Leslie Morton, Seven Seas Books, 1973, str. 188–204.

A kada je reč o superiornim ljudima, ako takav svet ne bi bio dovoljno dobar za njih, žalim slučaj, ali moram da ih upitam kako im uspeva da svare ovaj, koji je svakako gori. Plašim se da bi odgovorili: „Više nam se sviđa ovaj, upravo zato što *jeste* gori, tako da smo samim tim mi relativno bolji.“

Avaj!, prijatelji moji, takve budale su danas naši gospodari. „Gospodari budala, kažete?“ Da, tako stoje stvari; nemojmo onda više biti budale i oni više neće biti naši gospodari. Verujte mi, to je ono što vredi pokušati, šta god usledilo posle toga.

Prihvatite ovo kao poslednju reč mog sna o onome što će biti: dokaz da više nismo budale biće to što nam više neće biti potrebni gospodari.

1889. (1887)

isto važi i za umeće razmišljanja, koje se danas ne predaje ni u jednoj meni znanoj školi ili univerzitetu.

Opremljen tim navikama i umećima, život bi ležao pred pojedincem da uživa u njemu: na koji god način da poželi da upotrebi svoje energije, uvek će imati uz sebe zajednicu spremnu da mu u tome pomogne podukom, mogućnostima i materijalom. Nije na meni da mu propisujem šta bi trebalo da radi, budući da sam uveren da će ga navike koje mu daju ljudske sposobnosti podstaći da ih i koristi; i da se proces uživanja u njegovom vlastitom životu neće odvijati na štetu bližnjih već i za njihovo dobro. Trenutno, kao što znate, dobici koji se nude kao podsticaj za naprezanje svima onima koji nisu podstaknuti bićem pretnje smrću od gladi, uski su i uglavnom počivaju na nadi da će se uspešan, energični čovek naći u poziciji u kojoj i ne mora da ispolji svoje energije: dosada zasićenosti, ukratko, kruna je vrlog napora u civilizaciji. Ali u istinski društvenom stanju stvari, dobici koji bi ležali pred ispoljavanjem nečijih energija bili bi zaista raznovrsni i široki; a poslednje što mogu da zamislim je da bi čisto lična upotreba ograničavala ili uopšte mogla da ograniči ljudsku težnju ka tim dobitcima, zato što bi ljudi konačno shvatili da je njihov pravi posao samo življenje i odmah došli do zaključka da je život bez napora *zatupljujući*. A sad, kojim bi smerom ti napori išli, to naravno ne mogu da vam kažem; mogu samo da kažem da bi bili oslobođeni gnusne nužnosti rada na nečemu što nas ne zadovoljava, što je uporno prokletstvo civilizacije. Mogu, međutim, da iznesem i jednu nadu, koja je naravno lična – a to je da će ljudi možda povratiti vid, koji su trenutno u velikoj meri izgubili. Time ne aludiram na nešto za šta inače verujem da je takođe činjenica, da se broj ljudi s nesavršenim mehaničkim vidom uvećava; naime, ono što pod time podrazumevam povezano je s činjenicom da su ljudi u velikoj meri prestali da stiču mentalne utiske preko očiju; a oči su nekada bile veliki hranioci žudnje i mašte. Naravno, ljudi

koriste oči da se ne bi strovalili niz stepenice ili da viljuške ne bi prinostili ka nosevima već ka ustima, ali njihova upotreba se kod njih po pravilu tu i završava. Kada odem na neku izložbu ili u galeriju imam običaj da posmatram kako se ljudi tamo ponašaju; i po pravilu primećujem da izgledaju kao da im je krajnje dosadno; oči im isprazno lutaju preko različitih predmeta koji im se pokazuju, i začudo, nikada ih ne privlači neka čudnovata ili neobična stvar, bez sumnje zato što se njihovom umu obraća uglavnom preko očiju; a opet, kada naiđu na nešto čiji im natpis govori da je reč o nečemu poznatom, počinju da pokazuju interesovanje i gurkaju jedni druge. Ako, na primer, obični ljudi odu u Nacionalnu galeriju, ono što će hteti da vide biće Rafaelo iz Palate Blenim, što je, iako dobro urađena, vrlo dosadna slika, makar za nekog ko nije umetnik; ali njima je rečeno da je... eh, dakle, da je taj... dakle, taj lopov u čijem je vlasništvu ta slika nekada bila za nju uspeo da od države izmuze lepu svotu.⁴ A kada im Holbajn prikaže dansku princezu iz šesnaestog veka („Kristina od Danske“, 1538), koja i dalje živi na platnu, sa stidljivim poluosmehom koji još nije izbledelo iz njenih očiju; kada Van Ajk otvori za njih prozor ka Brižu iz četrnaestog (*sic*, petnaestog) veka⁵; kada im Botičeli pokaže Raj kakav je živeo

⁴ Rafaelova slika „Pala Ansidei“ (Madona sa detetom, Svetim Jovanom i Svetim Nikolom), 1505–1507, iz Palate Blenem (Blenheim Palace), u Vudstoku, u Oksfordširu. Imanje je nazvano prema Bici kod Blindhajma (Blindheim) u Bavarskoj, 1704, za vreme Rata za špansko nasleđe, 1701–1714, i bilo je dodeljeno generalu Džonu Čerčilu, Prvom vojvodi od Malboroa (John Churchill, First Duke of Marlborough, 1650–1722), kao nagrada za njegove ratne zasluge. Rafaelova slika je prodana Nacionalnoj galeriji 1885, za u to vreme rekordnih 70000 funti. Prethodni vlasnik („lopov“) bio je Džorž Spenser Čerčil, Osmi vojvoda od Malboroa (George Spencer-Churchill, 1844–1892), rođeni stric Vinstona Čerčila.

⁵ Čuveni „Portret Đovanija Arnolfinija sa ženom“ (1434), koji se od 1842. nalazi u zbirci Nacionalne galerije u Londonu.

Ali možda mislite da bi jedno tako srećno i mirno društvo, zbog samog svog uspeha, opet vodilo u korupciju? Da, to bi se moglo desiti, ako ljudi ne budu obazrivi i vrlji; ali počeli smo tako što smo rekli da bi bili slobodni, a slobodni ljudi prosto moraju biti odgovorni, što znači da bi bili obazrivi i vrlji. Svet će i dalje biti svet, ne sporim to; ali ljudi na koje mislim sigurno bi bili sposobniji da se suoče s njegovim nedaćama od onih koji se batrgaju u današnjoj zbrci autoriteta i nesvesne pobune.

Neko bi opet mogao reći da bi takvo stanje stvari zaista moglo voditi ka sreći, ali i u stagnaciju. Po meni bi to bilo kontradiktorno, ako se zaista slažemo da sreća izvire iz prijatnog ispoljavanja naših sposobnosti. Ali pođimo od najgoreg i recimo da bi svet, posle silnih nedaća, konačno predahnuo – šta ima loše u tome? Sećam se kako mi je posle jedne bolesti bilo prijatno da ležim u postelji, bez bolova ili groznice, i da ne radim ništa, osim da gledam sunčeve zrake i osluškujem zvuke života napolju; i zar ovaj veliki ljudski svet ne bi mogao da, kada se jednom izbavi iz mahnite borbe za život usred nepoštenja, malo predahne, posle duge groznice, a da mu to ne naškodi?

U svakom slučaju, siguran sam da bi bilo bolje otarasiti se te groznice, šta god proizašlo iz toga; a siguran sam i da bi jednostavnost života, o kojoj sam govorio, a koju bi neki nazvali stagnacijom, podarila pravi život velikoj masi čovečanstva i da bi makar za njih ona bila izvor sreće. To bi ih odmah podiglo na viši životni nivo, sve dok svet ne počnu da naseljavaju, ne neki obični već čestiti ljudi, koji neće biti tako akutno svesni svoje superiornosti, kao što su to danas „intelektualne“ osobe, koji će znati da poštuje i sebe i ličnosti drugih, zato što će se osećati korisnim i srećnim, dakle živim.

tmare, – which no creature ought for a moment to believe, or listen to! In brief, they encourage an already ugly Population to become in a thousand ways uglier.“

se one stalno potvrđuju preko zadatih formi; porodica na osnovu krvnog srodstva istopila bi se u zajednicu i čovečanstvo. Zadovoljstva takvog društva počivala bi na slobodnoj aktivnosti čula i ispoljavanju strasti zdrave ljudske životinje, sve dok time ne povređuje druge pojedince iz zajednice i ne narušava društveno jedinstvo: niko se ne bi stideo čovečanstva ili tražio nešto bolje od njegovog prikladnog razvoja.

Ali iz zdrave slobode potekla bi i zadovoljstva intelektualnog razvoja, koji ljudi iz civilizacije tako glupo pokušavaju da razdvoje od čulnog života i da ga glorifikuju na štetu ovog drugog. Ljudi bi sledili svoje znanje o lepoti i njeno stvaranje radi njih samih, a ne da bi porobljavali svoje bližnje, a nagrada bi im bila otkriće da i onaj najnužniji rad u njihovim rukama postaje zanimljiv i lep, iako to nisu svesno pokušavali. Čovek koji najdublje uživa u ležanju na obronku brda, u čatrlji od rogoza, među ovcama, u letnjoj noći, neće biti manje sposoban za uživanje u velikom komunalnom domu, u punom sjaju njegovih lukova, stubova, svodova i prozorskih ukrasa. Isto tako, neko čije se srce topi od fujuka vetra i šuma talasa, dok sedi za kormilom ribarskog čamca, neće biti gluv za lepotu umetnički stvorene muzike. Samo pregaoci, a ne cepidlake mogu proizvesti pravu, energičnu umetnost.

A usred tog prijatnog rada i predaha koji ide uz njega, s lica zemlje bi nestao svaki trag nekadašnjeg ropstva. Pošto više ne bismo srljali u smrt usled teskobe i straha, imali bismo kad da izbegnemo skrnavljenje zemlje prljavštinom i bedom, a slučajna ružnoća nestala bi zajedno s onom koja je bila samo plod fantastične perverzije. Krajnje gnusna doktrina, kako je to rekao Karlajl, po kojoj je ovaj svet samo „koknijevski košmar“⁸, potonula bi u zaborav.

⁸ Thomas Carlyle, *Latter Day Pamphlets* (1850), „No. VII. Hudson's Statue“: „...They sanction and consecrate artistic botching, pretentious futility, and the horrible doctrine that this Universe is Cockney Nigh-

u srcima ljudi pre nego što je teologija umrla⁶, te stvari na njih ne ostavljaju nikakav utisak, makar da podstaknu njihovu radoznalost i navedu ih da se upitaju šta bi to moglo biti; zato što su te stvari napravljene da bi se gledale i navele oči da duhu pripovedaju priče iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Ili opet, u neko prošlo vreme, kada je ono što se (iz vica, pretpostavljam) zvalo Obrazovno odeljenje Južnog Kensingtona još bilo manje-više pomešano s Umetničkim odeljenjem⁷, pratio sam jednu grupu koja je obilazila čudesa umetnosti iz minulih doba, i primetio da se njihove oči nisu zadržavale ni na jednoj od tih stvari, ali da su odjednom sinule kada smo došli do staklene vitrine u kojoj su sastavni delovi nekog analiziranog goveđeg odreska bili pedantno poređani i označeni; njihove oči su prosto proždirale te malene prstohvate ničeg posebnog, s ogromnim poverenjem u analitičara, koje priznajem nisam mogao da delim, zato što mi je izgledalo da je morao biti obdaren nadljudskim poštenjem da ne bi uzeo malo zemljane prašine ili pepela i od njih umesio te nejasne supstance, koje je njegov trud onda izneo na videlo u obliku te poznate stvari. Možete videti da se isto dešava i u književnosti, i da onim autorima koji se obraćaju našim očima, da bismo stekli mentalne utiske, naši „najintelektualniji“ kritičari u najboljem slučaju dodeljuju

⁶ Ako nije reč o omašci, možda Botičeljeva slika „Mistično rođenje“, iz 1500–1501; ali moguće je da Moris misli na sliku još jednog firentinca, sličnog imena, Frančeska Botičinija, „Uspenje Bogorodice“, iz 1474–1475, koja donosi zaista spektakularan prikaz Nebesa.

⁷ Moris se vraća u 1876, u vreme svoje saradnje sa Muzejom iz Južnog Kensingtona, koji će kasnije postati Muzej (kraljice) Viktorije i (princa) Alberta (South Kensington Museum, Victoria and Albert Museum). Kao i u nazivu nadležnog tela, na koje Moris aludira, Ministarstva za nauku i umetnost (Science and Art Department), umetničke i prirodnjačke zbirke tada su još bile pod istim krovom, da bi 1881. u Južnom Kensingtonu (deo centralnog Londona) bio otvoren Prirodnjački muzej (Natural History Museum).

drugorazredno mesto: da sad pređem preko Homera, Beovulfa i Čosera, ali primetićete da „istinski intelektualni“ čovek više uzdiže puke verbalne žonglere i lovce na introspekcije nego takve majstore kao što su Skot (Walter Scott) i Dikens, koji svoje priče pričaju našim čulima i samo njima prepuštaju da izvuku pouku iz takvog pripovedanja.

Zadržao sam se na tom pitanju vida zato što je po meni to najočigledniji znak napredovanja civilizacije ka stadijumu intelektualnog buraga, kao oblika egzistencije koji sam već odbacio; a onda i zato što sam siguran da se ne treba previše brinuti za umetnost i književnosti u budućnosti: zdravo telesno stanje, skladan i sveobuhvatan razvoj čula, udruženi s odgovarajućom društvenom etikom, koju će nam doneti uništenje svakog ropstva, prirodno će nam, uveren sam, podariti odgovarajuću umetnost i književnost, šta god se moglo pokazati kao „odgovarajuće“. Ali ako mogu da iznesem neko predviđanje, sasvim skromno, rekao bih da će se i umetnost i književnost, a naročito umetnost, obraćati čulima direktno, kao što je to radila i umetnost iz prošlosti. Naime, nećete više moći da imate romane koji se bave problemima nekog para iz srednje klase u njegovom stremljenju ka društvenoj beskorisnosti, zato što će materijal za takve književne bisere nestati. S druge strane, prave istorijske priče biće i dalje s nama, i pripovedaće se, kao što se s pravom možemo nadati, u mnogo vedrijem duhu nego što je to danas moguće. Ne mogu ni da sumnjam da će se umetnosti obraćati čulima ljudi stasalih na zdrav način; što znači da će arhitektura i srodne umetnosti ponovo procvetati među nama, kao u danima pre civilizacije. Civilizacija onemogućava te umetnosti, jer nas njena politika i etika primoravaju da živimo u prljavom, neuređenom i neudobnom svetu, u svetu koji vređa čula na svakom koraku: te neminovnosti, sa svoje strane, utiču na čula i prisiljavaju nas da nesvesno otupimo njihovu oštrinu. Čovek koji primećuje

spoljašnje oblike stvari, u Južnom Lankaširu (Mančester, Liverpul, Blekpul, itd.) ili Londonu, danas sigurno mora da pati i da živi u stanju neprestane borbe i besa; on prosto mora pokušati da otupi svoj senzibilitet, inače će poludeti ili ubiti neku odvratnu osobu i biti obešen zbog toga; a to naravno znači da će se ljudi vremenom rađati bez tog nezgodnog senzibiliteta. S druge strane, ako se ta iracionalna prisila ukloni iz nas, čula će opet stasati do svoje prikladne i normalne punoće i težiti izražavanju zadovoljstva, koje će njihova upotreba buditi u nama, što znači da ćemo imati umetnost koja će biti u isti mah senzualna i ljudska.

A sada bih pokušao da konačno povežem ova diskurzivna zapažanja i da vam izložim nešto jezgrovitiju i potpuniju predstavu o društvu kojem bih voleo da se ponovo rodim.

To je društvo koje ne razume značenje reči kao što su bogat i siromašan, ili privatno vlasništvo, pravo, zakon i nacionalnost: društvo koje nema predstavu o tome šta znači biti pod nečijom upravom; u kojem se jednakost uslova podrazumeva i u kojem se nijedan čovek ne nagrađuje za svoj doprinos zajednici tako što mu se dodeljuje moć da je povredi.

To je društvo koje svesno želi da život učini jednostavnim, koje se *odriče* nekih pobeda nad prirodom izvojevanih u prošlim vremenima, da bi bilo humanije i manje mehaničko, *spremno da u tom cilju i žrtvuje ponešto*. Biće podeljeno na manje zajednice, koje će se veoma razlikovati u zavisnosti od društvene etike, ali bez međusobnog rivalstva, i koje će s gađenjem gledati na ideju o nekoj svetoj rasi.

Uz rešenost ljudi da žive slobodno i da budu zadovoljni životom koji nije samo jednostavniji već i grublji od života robovlasnika, podela rada bi po pravilu bila ograničena: ljudi (i žene, naravno) obavljali bi svoje poslove i uživali u svojim osobama, i to ne indirektno („vicariously“); društvene spona bi se osećale prirodno i instinktivno, tako da ne bi bilo potrebe da